

Sławomir Płusa¹

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Przepowiadanie słowa Bożego więźniom

Misja dzielenia się słowem zbawienia, którą podjął sam Jezus, obejmuje również ludzi ukaranych pozbawieniem wolności. On przyszedł więźniom głosić wolność (Łk 4, 18). Co więcej, Jezus utożsamiał się z uwięzionymi: „byłem chory i w więzieniu, a nie odwiedziliście mnie” (Mt 25, 43) – to wyrzut, który jest ostrzeżeniem dla chrześcijan wszystkich pokoleń. Papież Franciszek wysłał współczesnemu Kościołowi mocny sygnał, aby zaangażowane chrześcijaństwo nie straciło z oczu tzw. peryferii życia społecznego, w tym aresztów i więzień. Osoby, które znalazły się w bardzo specyficznej sytuacji życiowej i odbywają karę pozbawienia wolności w zakładach typu zamkniętego, półotwartego lub otwartego, mają prawo do usłyszenia i przyjęcia Dobrej Nowiny o życiu w obfitości przez wiarę w Jezusa Chrystusa.

Poniższe opracowanie uwzględnia charakterystyczny rys współczesnej aktywności Kościoła, jakim jest wezwanie do ewangelizacji. Na tym tle zostaną przedstawione poszczególne elementy sytuacji homiletycznej, jaką jest przepowiadanie słowa Bożego w więzieniu. To właśnie ta niecodzienna sytuacja, w której znajduje się osadzony, jest największym

¹ Sławomir Płusa – od 2002 roku wykładowca homiletyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu. Studia odbył w Lublinie, Tybindze i Würzburgu. Publikuje z dziedziny dydaktyki homiletyki i komunikacji wiary; plusa.slawomir@gmail.com.

wyzwaniem dla przepowiadającego. Treść homilii bądź kazania głoszonego w więzieniu potrzebuje szczególnej kompatybilności czy też wrażliwości na szereg nietypowych uwarunkowań, jakim podlega ten rodzaj słuchacza. W obliczu konfrontacji z tym specyficznym środowiskiem przenikniętym myśleniem magicznym, alienacją, niejednokrotnie również neopogaństwem i ateizmem pomocą może być teoria doświadczenia symbolicznego. Pokazuje ona kierunek, sposoby i sens poszukiwania języka doświadczenia, który odsłania obecność Boga w codziennej egzystencji słuchacza.

Stan badań nad przepowiadaniem słowa Bożego w więzieniu jest dość skromny i zachęca do podjęcia refleksji nad tym zagadnieniem.

1. Ewangelizacyjny punkt ciężkości

W adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium*, której papież Franciszek nadał charakter programowy dla swego pontyfikatu, zwraca uwagę, że: „Z naszej wiary w Chrystusa, który stał się ubogim, będąc zawsze blisko ubogich i wykluczonych, wypływa troska o integralny rozwój osób najbardziej opuszczonych przez społeczeństwo”². Osoby pozbawione wolności należą do grupy ubogich i wykluczonych, jeśli nawet wina za to spoczywa na nich samych. Każdy chrześcijanin i każda wspólnota, jak zauważa dalej papież, są wezwani, aby być narzędziami Boga na rzecz wyzwolenia i promocji ubogich³. Ten punkt odniesienia pociąga za sobą konieczność uwzględnienia w przepowiadaniu dynamiki nowej ewangelizacji, która stawia w centrum kerygmę.

Papież zauważa, że jedynie dzięki spotkaniu z miłością Bożą, która jest sercem kerygmy, jesteśmy oswobodzeni z wyobcowanego sumienia i skoncentrowania na sobie, gdyż relacja z Bogiem zmienia się w przyjaźń⁴. W głoszeniu słowa Bożego podkreśla on wymiar misyjny, który nie ma jednak charakteru jedynie przestrzennego (*ad gentes*), ale ma charak-

² Franciszek, adhort. apost. *Evangelii gaudium* [dalej: EG], 186.

³ Por. EG 187.

⁴ Por. EG 8.

ter dynamiczny, tzn. jest podjęciem z pasją misji głoszenia nowego życia w Chrystusie innym. Przepowiadanie misyjne to zapał, słodka i pełna pociechy radość z ewangelizowania, nawet wtedy, kiedy trzeba zasiewać, płacząc⁵. Duszpasterstwo w kluczu misyjnym nie chce narzucać doktryn, lecz chce dzielić się tym, co istotne, piękniejsze, większe, bardziej pociągające i bardziej potrzebne, by dotrzeć do wszystkich bez wyjątku i bez wykluczenia⁶.

Franciszek podkreśla również konieczność zachowania integralności orędzia Ewangelii. Kiedy przepowiadanie jest jej wierne, pozostaje zachowany centralny charakter niektórych prawd i wówczas staje się jasne, że chrześcijaństwo nie jest stoicką etyką, filozofią praktyczną czy też katalogiem grzechów i błędów. Przez uwypuklenie prawdy o miłosierdziu Boga, w którym najmocniej wyraża się Jego wszechmoc, słuchacz słowa jest zachęcony do udzielenia odpowiedzi na Bożą miłość⁷. Ten ewangelizacyjny punkt ciężkości jest dominantą głoszenia słowa Bożego w więzieniu.

2. Kontekst przepowiadania

Kara pozbawienia wolności i sposób jej realizacji jest najbardziej krytykowanym środkiem karnym. Psychologowie podkreślają nieadekwatność podejmowanych środków do prawidłowego funkcjonowania fizycznego i psychicznego jednostki. Za szczególną dolegliwość uznaje się frustrację i depryzację potrzeb oraz negatywną ocenę społeczną izolowanej jednostki⁸. Z tego powodu pod powierzchnią uregulowanych przepisami procesów kryje się drugie dno. Osadzeni mogą podjąć decyzję o wejściu do nieformalnych struktur i przejawów podkultury przestępczej, co czyni z nich tzw. grypsujących. Sposób działania grypsującego jest

⁵ Por. EG 10.

⁶ Por. EG 35.

⁷ Por. EG 38.

⁸ Por. M. Jastrzębska, *Krótką charakterystyka zjawisk nieformalnych struktur podkultury przestępczej*, <http://www.studiagdanske.gwsh.gda.pl/tom7/studia%20VII%20s159-172.pdf>, s. 159–160 (29.08.2017).

wyznaczony przez nieformalny kodeks postępowania, który przeciwstawia administracji więzienia i kieruje się zasadami ustanowionymi przez samych skazanych. Zjawisko podkultury przestępczej należy traktować jako pewien system, którego głównymi elementami są: specyficzna hierarchia wartości i związany z nią sposób postępowania, którym często towarzyszą *quasi*-magiczny sposób myślenia, swoisty styl bycia, hierarchia społeczna i role więzienne, specyficzne wytwory podkulturowe (gwara, tatuaże, piosenki, poezja itp.)⁹. Respektowanie zasad podkultury przestępczej i identyfikowanie się z nimi łączy się z właściwościami osobowymi jednostki: osoba grypsująca powinna być sprytna, zuchwała, silna, agresywna. Cechy te mają umożliwić skazanemu objęcie przywództwa w grupie grypsujących, czynić go osobą twardą i prestiżową¹⁰.

Koncepcja deprywacyjna, która próbuje wyjaśnić zjawisko podkultury przestępczej, podkreśla, że umieszczenie człowieka w więzieniu uderza w rozliczne więzi emocjonalne małżonków, rodzeństwa, blokuje przyjaźń, miłość. Degradacji ulega potrzeba kontaktu emocjonalnego, współuczestnictwa, partnerstwa, godności osobistej. Warunki zewnętrzne blokujące międzyludzkie kontakty sprzyjają wzrostowi napięć emocjonalnych i desocjalizacji, a w rezultacie zachowań agresywnych, drażliwości oraz stanów depresyjnych. Z kolei teoria transmisji zakłada, że normy i zasady podkultury przestępczej są przenoszone z zewnątrz jako odwzorowanie systemu wartości i norm postępowania, które występują w środowisku przestępczym¹¹.

Transformacja ustrojowa po 1989 roku w Polsce spowodowała szereg zmian w systemie penitencjarnym w Polsce. Złagodzone kary za przestępstwa. W wyniku przyjęcia zasad humanitaryzmu i indywidualizacji służba więzienna stała się bardziej otwarta na świat. Nastąpiła poprawa warunków bytowych i sanitarnych w więzieniach. Wraz z tymi procesami do więzień zaczęły przenikać substancje nielegalne: narkotyki, alkohol, środki psychotropowe, jak również telefony komórkowe. W więzieniach

⁹ Por. M. Jastrzębska, *Krótką charakterystyka zjawisk nieformalnych...*, dz. cyt., s. 160. Zob. S. Przybiliński, *Podkultura więzienna - wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Kraków 2005.

¹⁰ Por. M. Jastrzębska, *Krótką charakterystyka zjawisk nieformalnych...*, dz. cyt., s. 161.

¹¹ Por. M. Jastrzębska, *Krótką charakterystyka zjawisk nieformalnych...*, dz. cyt., s. 160.

zaczęła bardziej liczyć się zasobność materialna, zapanował kult pieniądza. W więzieniach pojawili się skazani za udział w przestępczości zorganizowanej oraz za przestępstwa gospodarcze. To spowodowało, że podkultura przestępcza zaczęła schodzić na dalszy plan. Jej normy ulegają coraz większemu złagodzeniu. Wzrasta autorytet skazanych zasobnych materialnie lub o wysokim poziomie inteligencji, zaciera się różnica między grypsującymi i niegrypsującymi, zanika znaczenie tatuży, gwary czy zachowań agresywnych¹².

W ten zróżnicowany i bardzo złożony kontekst wpisuje się posługa duszpasterska. Spotkania z kapłanem, udział we mszy świętej mogą mieć miejsce tylko za aprobatą władz więzienia. Zgoda przełożonych na uczestnictwo w nabożeństwie to niejednokrotnie rodzaj nagrody. Takie podejście utrudnia otwarcie się więźniów na wymiar duchowy spotkań o charakterze religijnym. Bez powiązania z wyjściem z celi odsetek zainteresowanych praktykami religijnymi spada do 55,6 proc. Otwartych na pomoc kapłana jest 20 proc. osadzonych, a przekonanych o możliwości otrzymania faktycznej pomocy od niego jest nie więcej niż 10 proc.¹³.

W gronie osadzonych faktycznie zainteresowanych wartościami duchowymi możliwość wzięcia udziału we mszy świętej lub innego rodzaju spotkaniach religijnych jest odbierana pozytywnie. Jeśli jednak w celi więziennej dominują grypsujący, to podkultura więzienna bierze górę w tej sytuacji nad posługą kapłana¹⁴.

Przepowiadanie słowa Bożego w kontekście bardzo złożonej sytuacji skazanych jest dużym wyzwaniem dla mówcy. Areszt czy więzienie jako przestrzeń duszpasterska to kontekst zdecydowanie mizyjny. Charakteryzuje się on silnymi tendencjami dechrystianizacyjnymi i ateistycznymi¹⁵.

¹² Por. M. Jastrzębska, *Krótką charakterystyka zjawisk nieformalnych...*, dz. cyt., s. 166.

¹³ K. Pierzchała, *Posługa religijna kapłana więziennego w percepcji osadzonych w świetle badań własnych*, <http://docplayer.pl/15540964-Posluga-religijna-kapelana-wiezniennego-w-percepcji-osadzonych-w-swietle-badan-wlasnych.html>, s. 246 (30.08.2017).

¹⁴ Por. M. Jastrzębska, *Krótką charakterystyka zjawisk nieformalnych...*, dz. cyt., s. 247.

¹⁵ Por. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja - konkretne wezwanie*, Gubin 2015, s. 160.

3. Osoba słuchacza

Słuchacz słowa jest integralną częścią przepowiadania. Uwzględnienie osoby osadzonego w przepowiadaniu w więzieniu jest szczególnym wyzwaniem dla kaznodziei. Osadzony to człowiek, który mocno kalkuluje. U osadzonych wytwarza się też niejednokrotnie postawa roszczeniowa: będę wierzył, jeśli ksiądz mi coś załatwi¹⁶. Jeśli chce wyjść z celi, to bez wahania zadeklaruje wiarę w Boga.

Współczesna resocjalizacja podkreśla, że bazowanie na przeszłości skazanych i ograniczanie się do jej potępiania nie służy racjonalnym oddziaływaniom naprawczym¹⁷. W działaniach resocjalizacyjnych, zgodnie z filozofią twórczej resocjalizacji, należy wybiegać w przyszłość i budować ją na pozytywnych stronach osadzonego¹⁸. Znalezienie tych pozytywnych stron jest dla samych więźniów niełatwym zadaniem, bowiem temat winy towarzyszy im prawie na każdym kroku. Skazany jest poddany bardzo silnej presji osądzającej ze strony instytucji penitencjarnej, współosadzonych, jak i rodziny.

W tej sytuacji zadaniem kaznodziei jest rzucenie światła objawienia Bożego na tę rzeczywistość. Osąd ludzki jest bowiem zawsze fragmentaryczny. Dlatego w obchodzeniu się z winą kaznodzieja potrzebuje wielkiej wrażliwości i zrozumienia dla psychicznej i duchowej kondycji osadzonych. Więźniowie potrzebują komunikatu, że przed Bogiem wszyscy jesteśmy grzesznikami¹⁹. Taka postawa jest sygnałem, że skazany nie jest kimś gorszym od ludzi pozostających na wolności i pozwala mu uporać się z poczuciem winy poprzez zwrócenie się do Jezusa Chrystusa, który bierze na siebie jego grzechy. W ten sposób może urzeczywistnić się pragnienie Boga, aby „więźniom głosić wolność [...] i obwoływać rok łaski od Pana” (Łk 4, 19).

¹⁶ Por. K. Pierzchała, *Posługa religijna kapelana...*, dz. cyt., s. 247.

¹⁷ K. Linowski, *Więzienie a skazani młodociani*, <http://docplayer.pl/14473127-Wiezienie-a-skazani-mlodociანი.html> (11.08.2017).

¹⁸ Por. M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006, s. 350.

¹⁹ Por. M. Grant, *Personenzentrierter Umgang mit Schuld in der Gefängniseseelsorge*, dz. cyt., s. 182.

Z psychologicznego punktu widzenia szczególnie dokuczliwa dla więźnia jest sytuacja drastycznego ograniczenia możliwości decydowania o sobie, zależności od innych, nierzadko przemocy psychicznej lub fizycznej ze strony współwięźniów. Suma tych czynników prowadzi do dominacji poczucia niemocy, czasem do poczucia bycia ofiarą, łupinką wydaną na oddziaływanie sił znacznie silniejszych niż jej odporność. Rodzi się szereg mechanizmów obronnych. Do głosu dochodzą skłonności do wypierania winy. Skazany potrzebuje więc takiej pomocy, która połączy jego sytuację emocjonalną i egzystencjalną z rzeczywistością słowa objawionego.

Narzędziem językowym, jakie ma do dyspozycji kaznodzieja, a które buduje pomost pomiędzy egzystencją słuchacza i słowem objawionym, jest metafora. Nawiązuje ona z jednej strony do sytuacji tu i teraz, a z drugiej strony pokazuje wyjście z tej sytuacji w kierunku rzeczywistnienia się Bożego zamysłu wobec człowieka. Jest to zawsze zamysł pełen miłości i miłosierdzia, uwolnienia od lęku, pogłębienia jego wolności, podniesienia w ludzkiej godności. Jest w nim też zaproszenie do oparcia się na mocy i sile Boga, a nie na własnej. W kazaniu, które sięga po metaforę, dokonuje się nie tylko refleksja nad Bożymi obietnicami, ale również ich urzeczywistnianie²⁰. I tak np. metafora „widzieć sercem”, użyta w pewnym kazaniu więziennym, nawiązuje do sytuacji błędnego widzenia życia, a jednocześnie otwiera nową perspektywę w spojrzeniu skazanych na siebie i na sens ludzkiego życia. Pozwala ona zrobić miejsce dla Ewangelii, dla Jezusa, który patrzy na życie sercem, tzn. pozostaje w ścisłym kontakcie ze swoim Ojcem²¹. Słuchacz jest zaproszony do utożsamienia się z postawą „widzenia sercem”, która jest kluczowa dla osoby Jezusa. W ten sposób metafora ta prowadzi nie tylko do postawy refleksji nad życiem, ale również do nawiązania osobistej relacji z Jezusem, a przez Niego z Bogiem Ojcem, co jest skutecznym lekarstwem na izolację skazanych.

²⁰ Por. T. Luksch, *Predigt als metaphorische Gott-Rede. Zum Ertrag der Metaphernforschung für die Homiletik*, Würzburg 1998, s. 232.

²¹ Por. H. W. Dannowski, *Die Aufgabe der Gefängnispredigt*, dz. cyt., s. 134.

4. Osoba kaznodziei

Dla odbioru słowa Bożego przez więźniów duże znaczenie ma fakt, czy osoba głoszącego jest im znana, czy jest częścią ich specyficznego świata. Dlatego kaznodzieje, którzy pojawiają się z zewnątrz i nie są osadzonym znani, będą odbierani z większym dystansem. Kapelan więzienny ma największe szanse dotarcia do skazanych. Możliwość przyjrzenia mu się z bliska i porównania tego, co mówi, z tym, kim jest, ma wpływ na odbiór głoszonego słowa. Szczególnej weryfikacji podlega autentyczność wiary głoszącego, jego wiarygodność, spójność pomiędzy słowami i czynami. Możliwość rozmowy z kapelanem, pomoc w różnych sprawach, jaką mogą uzyskać więźniowie, stanowi ważny element budowania zaufania do niego jako głoszącego słowo Boże²². Zanim więzień otworzy się na głoszone słowo, wykonuje intensywną pracę interpretacyjną. Pyta siebie: czy ten ksiądz jest po mojej stronie? Kim jestem dla niego? Czy nie identyfikuje się zbyt z administracją więzienia? Dla skuteczności słowa Bożego głoszonego w więzieniu relacja odbiorcy do osoby kaznodziei i kaznodziei do osadzonego ma kluczowe znaczenie²³. Kaznodzieja nie może opowiedzieć się po stronie jakiejś grupy w więzieniu. Ważne jest, aby podchodził do więźnia i jego problemów po ludzku i po chrześcijańsku²⁴.

W sytuacji przepowiadania homilijnego przed homilistą stoi wyzwanie uwzględniania szczególnych potrzeb słuchaczy²⁵. Za tym stwierdzeniem kryje się konieczność poznania ich problemów, pragnień, lęków, potrzeb, których czasem sami słuchacze nie potrafią nazwać²⁶. Papież Franciszek określa to mianem „kontemplacji ludu”²⁷. Próba zrozumienia sytuacji więźniów, wejścia w ich specyficzny świat, modlitwa za nich to nie-

²² Por. H. Koch, *Raum der Bewahrung im Raum der Justiz. Theologische Überlegungen zum Gottesdienst im Gefängnis*, w: *Gottesdienst im Gefängnis. Erfahrungen – Orientierungen – Konkretionen*, Hg. H. Koch i in., Band 1, Hannover 1984, s. 38.

²³ Por. H. W. Dannowski, *Die Aufgabe der Gefängnispredigt. Beobachtungen und Überlegungen*, w: *Gefängnispredigten. Beispiele und Überlegungen*, Hg. H. W. Dannowski, P. Rassow, Band 2, Hannover 1985, s. 139.

²⁴ Por. K. Pierzchała, *Posługa religijna kapelana...*, dz. cyt., s. 248.

²⁵ Por. *Ogólne wprowadzenie do mszału rzymskiego*, nr 65, Poznań 2004.

²⁶ Por. S. Dyk, *Homilia. Droga do żywego poznania misterium Chrystusa*, Kielce 2016, s. 143.

²⁷ Por. EG 154.

odzwonny warunek, który musi spełnić każdy kaznodzieja. Spojrzenie osądzające odbiorcę jest dla przekazu orędzia zbawienia zabójcze. Jeśli homiliście czy kaznodziei nie uda się zobaczyć osadzonych jako Bożych dzieci, do których Bóg wyciąga rękę pełną miłosierdzia, zbudowanie wspólnoty komunikacyjnej i wspólnoty wiary ze słuchaczami będzie bardzo utrudnione. Pewien doświadczony kapelan więzienia stwierdza: „Więzień nie może mieć poczucia, że jego sytuacja jest obca kaznodziei, że nie jest zrozumiany, że nie jest traktowany poważnie”. Jego zdaniem kaznodzieja musi iść w kierunku pytania: jak mogę i jak powinienem dotknąć sytuacji osadzonego, by nie głosić umoralniających napomnień i ogólnych pobożnych zdań, lecz poprowadzić słuchacza „w miejsce przestronne” (Ps 31, 9), aby doświadczył wyzwalającej mocy słowa Bożego²⁸.

Głoszenie słowa Bożego w więzieniu stawia kaznodzieję również przed koniecznością uwolnienia się od takich przekonań, które w sytuacji przepowiadania wierzącym i pobożnym słuchaczom nie muszą być przeszkodą. I tak np. wiara w posiadanie autorytetu przez sam fakt bycia księdzem, ufność w moc retorycznych strategii, kaznodziejski patos są iluzjami, których należy się pozbyć, zanim się przekroczy próg więzienia. Jedyną siłą kaznodziei jest wiara w moc samej Ewangelii, która potrafi dotknąć serca człowieka sama z siebie. Wiara w uwalniającą siłę słowa Bożego jest uwalniająca również dla kaznodziei. Takie nastawienie do słuchacza i do siebie pomaga kaznodziei głosić konkretnie i rzeczowo²⁹.

Kaznodziei nie wolno nigdy zapomnieć faktu, że również więzień to osoba stworzona na obraz i podobieństwo Boże³⁰. Jan Paweł II, przemawiając do więźniów w Płocku w 1991 roku, stwierdził:

Moją misją jest budzić w ludziach – zwłaszcza w ludziach, którzy tego najbardziej potrzebują – pamięć o tym, że zostali stworzeni na obraz Boży. Moją misją jest

²⁸ P. Rassow, *Zur Besonderheit der Gefängnispredigt. Erfahrungen der Väter*, w: *Gefängnispredigten. Beispiele und Überlegungen*, dz. cyt., s. 23.

²⁹ Por. P. Rassow, *Zur Besonderheit der Gefängnispredigt...*, dz. cyt., s. 25.

³⁰ Por. M. Grant, *Personenzentrierter Umgang mit Schuld in der Gefängnissozialarbeit*, Münster 2002, s. 182.

głosić ludziom, nawet największym grzesznikom, że Bóg jest bogaty w miłosierdzie i że Jezus Chrystus najwięcej serca okazywał celnikom i jawno grzesznikom³¹.

Taka świadomość misji pasterskiej, o której mówi papież, jest potrzebna każdemu kaznodziei głoszącemu słowo Boże w więzieniu.

5. Treść przepowiadania

Misyjny kontekst przepowiadania ma istotny wpływ na jego treść. Przepowiadanie ma być oknem na nowy świat, ma wyprowadzać z wewnętrznego więzienia grzechu ku wolności dzieci Bożych. Ma pokazywać perspektywę nowego życia w Bogu³².

Przepowiadanie homilijne w środowisku antychryścianizmu i ateizmu, zdaniem ks. Stanisława Dyka, powinno uwzględniać przynajmniej trzy obszary. Pierwszy z nich to pomoc człowiekowi w odkryciu wewnętrznego nieusatysfakcjonowania, niezadowolenia, duchowej pustki i wzbudzanie pragnienia Boga³³. Drugi dotyczy kształtowania prawdziwego obrazu Boga. To właśnie karykatury Boga, jak np. Bóg czarodziej, Bóg policjant, Bóg najwyższy administrator, Bóg narzędzie, Bóg staruszek stają na przeszkodzie w nawiązaniu relacji z Bogiem prawdziwym, który objawia się w swoim Synu i zaprasza ludzi, by stali się Jego przyjaciółmi. Zagubienie właściwego obrazu Boga uniemożliwia w konsekwencji pełny rozwój człowieczeństwa³⁴. Drogą do odkrycia prawdziwego obrazu Boga jest wspomniana na samym początku kerygma – to trzeci punkt ciężkości przepowiadania słowa Bożego w kontekście misyjnym. Papież Franciszek podkreśla, że głoszenie kerygmy jest nie tyle pierwsze chronologicznie, ile ma prymat merytoryczny i duchowy³⁵. Oznacza to, że ma pierwszeństwo w każdym kontekście.

³¹ http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/30plock_07061991.html (11.09.2017).

³² Por. H. W. Dannowski, *Die Aufgabe der Gefängnispredigt...*, dz. cyt., s. 133.

³³ Por. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja - konkretne wezwanie*, dz. cyt., s. 161.

³⁴ Por. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja - konkretne wezwanie*, dz. cyt., s. 166–168.

³⁵ Por. EG 164.

W sytuacji przepowiadania w więzieniu należałoby dążyć do głoszenia kerygmatu poza Eucharystią, w ramach konferencji czy kursów ewangelizacyjnych³⁶. Umożliwia to nawiązanie bliższej relacji z osadzonymi, przygotowuje ich do odkrycia i przyjęcia Boga w znakach sakramentalnych, w sposób szczególny w Eucharystii.

Również homilia powinna dawać miejsce treściom kerygmatycznym. Chodzi tu o krótką i mocną proklamację Bożej inicjatywy zbawienia na podstawie tekstów świętych. Homilia jest otwarta na kerygmat w sensie szerokim, gdyż jego treść powinna się zgadzać w wymowę tekstów świętych danej celebracji liturgicznej. Homilista ma za zadanie proklamację wydarzenia Chrystusa jako rzeczywistości obecnej, otwartej na każdego człowieka, domagającej się odpowiedzi przez wiarę i postawę życiową³⁷. Stanisław Dyk sugeruje, by zaakcentować zbawczy wymiar homilii poprzez wypowiedzenie modlitwy, która będzie kondensacją treści homilii. Może ona pomóc w ukazaniu nadprzyrodzonego wymiaru liturgii i pogłębić doświadczenie żywej obecności Boga, zapraszającego do komunii ze sobą³⁸.

Wskazane wyżej trzy obszary przepowiadania nie wyczerpują wszystkich aspektów treściowych głoszenia słowa Bożego w więzieniu. Głoszenie kerygmatyczne powinno znaleźć swoje rozwinięcie w katechezie mistagogicznej. Zdaniem papieża Franciszka oznacza ona niezbędną progresywność doświadczenia formacyjnego, w którym uczestniczy cała wspólnota, oraz dowartościowanie liturgicznych znaków inicjacji chrześcijańskiej³⁹. W kontekście więzienia oznacza to potrzebę tworzenia stałych grup formacyjnych, umożliwienia nawiązania pogłębionych relacji, wprowadzenia w życie modlitwy i budowania relacji z Bogiem w oparciu o znaki inicjacji chrześcijańskiej. Prowadzi to do realizacji kolejnego postulatów papieża Franciszka:

³⁶ Z moich obserwacji wynika, że najczęściej stosowanym narzędziem w ewangelizacji więźniów jest Kurs Alpha oraz kurs z programu Szkół Nowej Ewangelizacji „Nowe Życie”.

³⁷ Por. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja - konkretne wezwanie*, dz. cyt., s. 169.

³⁸ Por. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja - konkretne wezwanie*, dz. cyt., s. 170.

³⁹ Por. EG 166.

Tak więc trzeba, aby formacja w *via pulchritudinis* została włączona w przekazywanie wiary. Należy sobie życzyć, aby każdy Kościół partykularny promował posługiwanie się sztuką w swoim dziele ewangelizacyjnym, nawiązując do bogactwa przeszłości, ale także do szerokiej gamy jej licznych aktualnych form w celu przekazywania wiary w nowym „języku przypowieści”. Trzeba mieć odwagę znajdowania nowych znaków, nowych symboli, nowych sposobów przekazywania Słowa, [...] które mogą być mało znaczące dla ewangelizatorów, ale stały się szczególnie atrakcyjne dla innych⁴⁰.

Sam papież podjął próbę wprowadzenia nowych symboli w życie więźniów z okazji Roku Miłosierdzia. Ponieważ osadzeni z reguły nie mogli skorzystać z odwiedzin któregoś z kościołów stacyjnych, papież zaproponował, aby to drzwi od więziennej celi stały się dla nich odpustową bramą miłosierdzia⁴¹. Zawarta w tej propozycji myśl może szokować, gdyż z jednej strony jest radykalną reinterpretacją *profanum* (cela więzienna nie jest przecież świątynią), a z drugiej wprowadzeniem *sacrum* tam, gdzie raczej nikt go nie oczekuje. Nadanie duchowego znaczenia jakiemś elementowi codzienności, uczynienie z niego jakby punktu odbicia do nawiązania relacji z Bogiem, by przyjąć Jego miłosierną miłość, są zrozumiałe w świetle teorii doświadczenia symbolicznego.

6. Perspektywa doświadczenia symbolicznego w przepowiadaniu do więźniów

Doświadczenie symboliczne to nawiązanie relacji między człowiekiem a Bogiem w kontekście wspólnoty przy pomocy materialnego bądź kulturowego znaku w taki sposób, że owocuje ona pobudzeniem w nim życiodajnych sił. Koncepcję tę opracował niemiecki pastoralista Heribert Wahl⁴². W doświadczeniu symbolicznym chodzi o nawiązanie relacji z tym, co niesie w sobie znak symboliczny. Na tej drodze dokonuje się fundamentalne dopełnienie ludzkiej podmiotowości i eg-

⁴⁰ EG 167.

⁴¹ <https://www.milosierdzie.pl/index.php/pl/aktualnosci-3/jubileusz-milosierdzia/1312-list-ojca-swietego-franciszka-przed-jubileuszem-milosierdzia.html> (7.09.2017).

⁴² Zob. H. Wahl, *Glaube und symbolische Erfahrung. Eine praktisch-theologische Symboltheorie*, Freiburg–Basel–Wien 1994.

zystencji⁴³. W wyniku otrzymanego wsparcia wzmocnione zostają siły vitalne człowieka na płaszczyźnie emocjonalnej, społecznej i duchowej. Odnalazłszy więź ze światem zawartym w znaku symbolicznym, człowiek doświadcza pocieszenia, potwierdzenia i podniesienia w godności oraz duchowego umocnienia⁴⁴. Drzwi od celi zinterpretowane jako brama miłosierdzia to materialny znak, który pozwala więźniowi wejść w bliską i żywą relację z Bogiem, otworzyć się na Jego miłosierdzie, spojrzeć na siebie Jego oczami. W ten sposób może on doświadczyć wewnętrznej wolności i wzrosnąć w poczuciu własnej godności, połączyć historię własnego życia z historią zbawienia. W znaku bramy miłosierdzia jest obecna „czuła zawartość”, która ożywia duchowe siły człowieka, daje szansę nowego początku w odwróceniu się od destrukcyjnej siły izolacji. Przyjęcie udziału w tej „czułej zawartości” symbolicznych znaków jest doświadczeniem udzielenia nowego życia⁴⁵. Przepowiadanie słowa Bożego ukierunkowane na budowanie doświadczenia symbolicznego powinno więc z jednej strony umożliwiać odbiorcy wejście w ten życiodajny rodzaj relacji i komunikacji, z drugiej wprowadzać w misterium zawarte w znakach sakramentalnych, zwłaszcza w sakramencie Eucharystii.

Dynamikę przełamania alienacji, izolacji, frustracji obecną w doświadczeniu symbolicznym dobrze oddaje perykopa o uczniach idących do Emaus. Są oni wepchnięci w izolację, sfrustrowani załamaniem się planu bliskiego wypełnienia się obietnic Bożych. Jezus, objaśniając w drodze teksty święte, pokazuje i odbudowuje relację między nimi. Przywołując znak łamania chleba, porusza ich serca. Spotkanie to sprawia, że odnawiają się wewnętrznie i pospiesznie wracają do swojej wspólnoty. Ich doświadczenie symboliczne to przekształcenie relacji z Jezusem przy pomocy znaku słowa (objaśnianie Pism, *sacramentum audibile*) i łamania chleba (*verbum visibile*) w taki sposób, że stają się otwarci na znak sakramentalny oraz na nawiązywanie relacji z innymi na nowym poziomie.

⁴³ H. Wahl, *Symbolische Erfahrung: umgestaltete Beziehungserfahrung. Skizze einer psychoanalytisch fundierten Symboltheorie*, „Wege zum Menschen” 51 (1999), s. 449. Zob. S. Plusa, *Doświadczenie symboliczne jako kształt kerygmatu*, „Przegląd Homiletyczny” 14 (2010), s. 19–30.

⁴⁴ Por. H. Wahl, *Symbolische Erfahrung: umgestaltete Beziehungserfahrung...*, dz. cyt., s. 450.

⁴⁵ Por. H. Wahl, *Zum pastoral-katechetischen Einsatz von Bildwerken aus pastoralpsychologischer Sicht*, „Trierer Theologische Zeitschrift” 4 (2009), s. 344.

Doświadczają „czulej zawartości” tych znaków, które są nośnikami międzyosobowej „zyciodajnej relacji”⁴⁶.

7. Wnioski

7.1. Płaszczyzna budowania relacji

W kontekście fizycznej i psychicznej izolacji ludzi w zakładach penitencjarnych należy w przepowiadaniu dowartościować płaszczyznę relacji. Wobec deprivacji podstawowych potrzeb emocjonalnych i duchowych u więźniów przepowiadanie słowa Bożego powinno być przestrzenią, w której trzeba uwzględnić podmiotowość człowieka i jego relacyjną tożsamość. Nadrzędnym celem głoszenia słowa Bożego w tym kontekście jest wyprowadzanie słuchaczy z ich wyobcowania, alienacji czy też zamknięcia w przestępczej podkulturze i doprowadzenie ich do osobistego spotkania ze Zbawicielem. Drogą do tego jest świadome budowanie doświadczenia symbolicznego. Celem kazań, homilii czy konferencji powinno być otwieranie osadzonych na taki rodzaj interpretacji otaczającej ich rzeczywistości, w której Bóg jest po stronie człowieka, jest blisko niego.

Aby to się udało, sam kaznodzieja potrzebuje stałego przeżywania we własnej historii życia faktu, że osoba Jezusa, Jego słowa i czyny to nie tyle mądre pouczenia i przykłady do naśladowania, ile znaki wypełnione „czułą zawartością”⁴⁷. Umożliwiają one nawiązanie relacji z Bogiem jako kochającym Ojcem. Relacja ta podlega ciągłemu dynamicznego przekształcaniu, adekwatnie do sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej słuchacza, i dzięki temu zachowuje swoją świeżość i moc.

⁴⁶ Por. H. Wahl, *LebensZeichen von Gott - für uns. Analysen und Impulse für eine zeitgemäße Sakramentenpastoral*, Münster 2008, s. 137; S. Płusa, *Doświadczenie symboliczne jako kształt kerymatu*, dz. cyt., s. 28.

⁴⁷ Medytując nad zbawczym wymiarem słowa i sakramentu, R. Cantalamessa stwierdza: „We wcieleniu Bóg ukrywa się «w pokorze ludzkiej natury», w Piśmie Świętym ukrywa się w pokorze ludzkiego słowa”. *Tajemnica głoszenia słowa Bożego*, przekł. G. Niedźwiedz, Wrocław 2007, s. 16.

7.2. Treść przepowiadania

Osadzonym w zakładach penitencjarnych potrzebna jest ewangelizacja prowadzona w duchu mistagogii. Postulat ten dotyczy głoszenia kerygmy zarówno w wąskim, jak i w szerokim znaczeniu. W ten sposób więźniowie mogą odkryć, że ich egzystencja znajduje się również w przestrzeni inicjatywy zbawczej i że są podmiotami wiary⁴⁸. Więźniowie potrzebują przepowiadania, które rodzi się z przekonania o obecności Boga w świecie i stanowi próbę odkrywania jej przejawów⁴⁹. Kaznodzieja nie może zadowolić się głoszeniem prawd wiary, lecz musi podjąć wysiłek odkrycia i proklamacji obecności Boga również w życiu więźniów. Takie sakramentalne widzenie również ich świata ma wprowadzać ich w osobistą i żywą relację z Bogiem⁵⁰.

Na płaszczyźnie treści na pierwsze miejsce wysuwa się temat miłosierdzia Bożego. On chroni integralność orędzia Ewangelii⁵¹. Temat miłosierdzia wprowadzonego w życie jest kluczowy, gdyż z jednej strony odsłania prawdziwy obraz Boga, a z drugiej pozwala słuchaczowi odnaleźć w nim siebie samego. Przyjęcie miłosierdzia oznacza jednocześnie gotowość od uznania grzechu i winy oraz uwolnienia od niej przez zbawczą śmierć Jezusa.

Z tematem miłosierdzia wiąże się temat usprawiedliwienia. Prawda o tym, że Jezus bierze na siebie grzechy człowieka, jest dla więźniów szczególnie ważna. Ponieważ zostali osądzeni przez trybunał ludzki i ponoszą karę za swoje winy, tym bardziej potrzebują usłyszeć, że jest ktoś, kto bierze ich winy na siebie. Usprawiedliwia ich nie za dobre uczynki, lecz przez bezwarunkową miłość. Dla wielu chrześcijan, nie tylko więźniów, ten aspekt Dobrej Nowiny jest przewrotem kopernikańskim w myśleniu o Bogu i w przeżywaniu własnej egzystencji.

⁴⁸ Por. R. Hajduk, *Ewangelia na forum świata. Od apologetyki do marketingu narracyjnego*, Kraków 2013, s. 167.

⁴⁹ S. Dyk, *Homilia. Droga do żywego poznania misterium Chrystusa*, dz. cyt., s. 158.

⁵⁰ Por. H. Sławiński, *Homilia wprowadzeniem w doświadczenie Boga a kontekst sekularyzmu*, „Przegląd Homiletyczny” 16 (2012), s. 122.

⁵¹ Por. EG 39.

7.3. Język i kształt przepowiadania

Drogą do zbudowania doświadczenia symbolicznego jest świadomy dobór środków językowych, które będą nawiązywać do sytuacji osadzonych, a zarazem będą dla nich wystarczająco konkretne i uchwytnie. Proste obrazy, przykłady z życia, metafory mają zachęcać odbiorcę do wejścia w osobistą relację z Bogiem i z samym sobą. W ten sposób przepowiadanie słowa Bożego, zwłaszcza przepowiadanie homilijne, może zrealizować misję ewangelizacyjną i stawać się głoszeniem mistagogicznym, tzn. odsłaniać misterium Chrystusa, dawać uczestnictwo w nim oraz prowadzić do upodobnienia do Chrystusa⁵².

Przepowiadanie słowa Bożego w więzieniu musi być ewangelizacyjne, nie może jednak zatrzymać się na pierwszym głoszeniu, na kerygmacie w sensie ścisłym. Ma ono prowadzić do twórczej relacji z Bogiem obecnym w sakramentach świętych oraz we wspólnocie wiary, która posługuje się językiem kultury i kształtuje moralność opartą na Ewangeli. Wejście w relację do „czułej zawartości” słów i czynów Boga zapisanych w Biblii, obecnych w architekturze, muzyce, literaturze, w prawie kanonicznym oraz w stopniu najwyższym w sakramentach jest dla osadzonych szansą na przekształcenie relacji z Bogiem na „życiodajną”⁵³. Zarówno w spotkaniu ze słowem, jak i ze znakiem sakramentalnym chodzi o przeżycie „doświadczenia z doświadczeniem”⁵⁴. Umożliwienie spotkania pomiędzy doświadczeniem obecnym w ludzkiej egzystencji, języku i kulturze człowieka z doświadczeniem obecnym w słowie Bożym i znakach sakramentalnych prowadzi słuchacza do uniknięcia zamknięcia się w sobie i innych patologii⁵⁵. Więźniowie, którzy ciągle podlegają niebezpieczeństwu deprywacji potrzeby nawiązania relacji z drugim człowiekiem, który albo nad nimi panuje, albo się od nich izoluje, potrzebują wprowadzenia w doświadczenie symboliczne zbudowane w ramach przepowiadania słowa Bożego i liturgii. Jest ono dla nich szansą na spotkanie z wyzwalającą mocą działania Boga i Jego miłości.

⁵² Zob. S. Dyk, *Homilia. Droga do żywego poznania misterium Chrystusa*, dz. cyt.

⁵³ Por. H. Wahl, *LebensZeichen von Gott – für uns...*, dz. cyt., s. 111.

⁵⁴ Doświadczenie symboliczne jest w swej istocie właśnie „doświadczeniem z doświadczeniem”. Por. *Symbolische Erfahrung: umgestaltete Beziehungserfahrung...*, s. 459.

⁵⁵ Por. H. Wahl, *LebensZeichen von Gott – für uns...*, dz. cyt., s. 111.

Summary

Przepowiadanie słowa Bożego więźniom

Przepowiadanie słowa Bożego w zakładach penitencjarnych to wejście na teren misyjny. Charakteryzuje się on nie tylko wysokim poziomem dechrystianizacji i ateizmu, ale również magicznego myślenia. Więźniowie poddani są wielopłaszczyznowej presji: muszą się zmierzyć z osądem ludzkim, własnym poczuciem winy, jak również z podkulturą przestępczą. Wobec drastycznie ograniczonych możliwości zaspokojenia potrzeb społecznych i komunikacyjnych, pojawia się u więźniów postawa nieufności, pozorów radzenia sobie, skrywanego lęku.

Głoszenie słowa Bożego w tym specyficznym kontekście stawia przed kaznodzieją wysokie wymagania. Musi być on zdolny do głoszenia ewangelizacyjnego, którego sercem jest kerygma. Jego nastawienie wobec osadzonych nie może być potępiające, gdyż jego główną misją jest zaproszenie słuchaczy do nawiązania osobistej relacji z Bogiem. Centralnym tematem przepowiadania w więzieniu jest Boże miłosierdzie, które odsłania prawdziwą twarz Boga. Język przepowiadania ma być konkretny i prosty, który uczyni Go bliskim. Kaznodzieja powinien umieć budować w ramach przepowiadania doświadczenie symboliczne, które pozwoli odbiorcy odnowić więź ze źródłem życia, poczucie wolności i sensu, którym jest Bóg i Jego słowo.

Słowa kluczowe: przepowiadanie do więźniów, doświadczenie symboliczne, kerygmat, ewangelizacja, przepowiadanie misyjne

Preaching the Word of God to the Prisoners

Preaching the Word of God in penitential institutions constitutes an entrance into a missionary terrain. This milieu is characterized with high degree of dechristianization and atheism as well as magical thinking. The inmates are subject to multidimensional pressure: they must face human judgement, confront their own sense of guilt, and also the criminal subculture. In the light of drastically limited possibilities of satisfying both their social and communication needs, the prisoners develop the attitude of lack of confidence, semblance of coping with their lives, and hidden fears.

Preaching the word of God in this particular context imposes high demands upon the preacher. He must be capable of evangelic preaching with its heart located in *kerygma*. His attitude towards the inmates must be devoid of condemnation as his main mission is to invite the listeners to create a personal relationship with God. The central subject of preaching in prison should be the Divine mercy (*Misericordia*) which reveals the true face of God. The language used should be both concrete and simple, which is meant to make Him a close Person. Within the preaching the priest

should be able to build a symbolic experience, which shall enable the listeners to rebuild their bond with the source of life, and the sense of freedom and meaning being God and His Word himself.

Keywords: preaching to the prisoners, symbolic experience, kerygma, evangelisation, missions preaching

Bibliografia

Cantalamesa R., *Tajemnica głoszenia słowa Bożego*, przekł. G. Niedźwiedź, Wrocław 2007.

Dannowski H. W., *Die Aufgabe der Gefängnispredigt. Beobachtungen und Überlegungen, w: Gefängnispredigten. Beispiele und Überlegungen*. Hg. H. W. Dannowski, P. Rassow, t. 2, Hannover 1985, s. 131–140.

Dyk S., *Homilia. Droga do żywego poznania misterium Chrystusa*, Kielce 2016.

Dyk S., *Nowa ewangelizacja – konkretne wezwanie*, Gubin 2015.

Franciszek, *Adhortacja apostołska Evangelii gaudium*.

Grant M., *Personenzentrierter Umgang mit Schuld in der Gefängnisseelsorge*, Hg. H. Schmidt, Ch. Möller, H. Schwier, Münster 2002 (Heidelberger Studien zur Praktischen Theologie, 2).

Hajduk R., *Ewangelia na forum świata. Od apologetyki do marketingu narracyjnego*, Kraków 2013.

Jan Paweł II, *Przemówienie do więźniów wygłoszone w zakładzie karnym*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/30plock_07061991.html (11.09.2017).

Jastrzębska M., *Krótką charakterystyka zjawisk nieformalnych struktur podkultury przestępczej*, <http://www.studiagdanske.gwsh.gda.pl/tom7/studia%20VII%20s159-172.pdf> (29.08.2017).

Koch H., *Raum der Bewahrung im Raum der Justiz. Theologische Überlegungen zum Gottesdienst im Gefängnis*, w: *Gottesdienst im Gefängnis. Erfahrungen – Orientierungen – Konkretionen*, Hg. P. Rassow i in., t. 1, Hannover 1984, s. 35–38.

Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006.

Linowski K., *Więzienie a skazani młodociani*, <http://docplayer.pl/14473127-Wiezienie-a-skazani-mlodociani.html> (11.08.2017).

List Ojca Świętego Franciszka przed Jubileuszem Miłosierdzia, <https://www.milosierdzie.pl/index.php/pl/aktualnosci-3/jubileusz-milosierdzia/1312-list-ojca-swietego-franciszka-przed-jubileuszem-milosierdzia.html> (7.09.2017).

Luksch T., *Predigt als metaphorische Gott-Rede. Zum Ertrag der Metaphernforschung für die Homiletik*, Würzburg 1998.

Ogólne wprowadzenie do mszału rzymskiego, Poznań 2004.

Pierzchała K., *Posługa religijna kapelana więziennego w percepcji osadzonych w świetle badań własnych*, <http://docplayer.pl/15540964-Posluga-religijna-kapelana-wiezienego-w-percepcji-osadzonych-w-swietle-badan-wlasnych.html> (30.08.2017).

Plusa S., *Doświadczenie symboliczne jako kształt kerygmatu*, „Przegląd Homiletyczny” 14 (2010), s. 19–30.

Przybiliński S., *Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Kraków 2005.

Rassow P., *Zur Besonderheit der Gefängnispredigt. Erfahrungen der Väter, w: Gefängnispredigten. Beispiele und Überlegungen*, Hg. H. W. Dannowski, P. Rassow, t. 2, Hannover 1985, s. 15–25.

Sławiński H., *Homilia wprowadzeniem w doświadczenie Boga a kontekst sekularyzmu*, „Przegląd Homiletyczny” 16 (2012), s. 119–134.

Wahl H., *Glaube und symbolische Erfahrung. Eine praktisch-theologische Symboltheorie*, Freiburg–Basel–Wien, 1994.

Wahl H., *LebensZeichen von Gott – für uns. Analysen und Impulse für eine zeitgemäße Sakramentenpastoral*, Münster 2008.

Wahl H., *Symbolische Erfahrung: umgestaltete Beziehungserfahrung. Skizze einer psychoanalytisch fundierten Symboltheorie*, „Wege zum Menschen” 51 (1999), s. 447–462.

Wahl H., *Zum pastoral-katechetischen Einsatz von Bildwerken aus pastoralpsychologischer Sicht*, „Trierer Theologische Zeitschrift” 4 (2009), s. 343–355.

Wendeberg, W., „... zu predigen den Gefangenen, daß sie los sein sollen”. *Von der Schwierigkeit, Notwendigkeit und Möglichkeit eines befreienden Wortes in der Unfreiheit*, w: *Gottesdienst im Gefängnis. Erfahrungen – Orientierungen – Konkretionen*. Red. Herbert Koch, Peter Rassow, Karl Steinbauer i inni, Band I, Hannover 1984, s. 49–54.